

Z péče o pražské městské sady na konci 19. a počátkem 20. století

Šárka STEINOVÁ

ANOTACE: Příspěvek se zaměřuje na víceméně neznámou osobnost, která stála dlouhá léta v čele pražských sadů – Karla Jana Skaláka. Byl limitován skutečností, že nastoupil na místo po zcela výjimečném Františku Thomayerovi a byl s ním často srovnáván. Se svými spolupracovníky pečoval o veškeré sady, zahrady a stromořadí, které byly majetkem pražské obce nebo se nacházely v její správě.

Úvod

Své nezastupitelné místo v historii hlavního města Prahy a v péči o jeho zahradní architekturu měli městští zahradníci. Původní sady pražské obce nebyly nikterak velké. De facto se jednalo o několik stromořadí na hradbách, sady na Karlově náměstí, které založil někdejší ředitel společenské zahrady Josef Fiala,¹ Chotkovy sady a sady na Letné.² Plocha zásobní zahrady byla nepatrná, s několika skleníky. V čele těchto pražských sadů stál rodilý Němec Franz Lampl. Nicméně vlastní éra zakládání sadů a jejich rozšiřování spadala až do let kolem roku 1875, kdy padly pražské hradby a na jejich místech byly založeny rozsáhlé parky. Tehdy byl povolán do funkce ředitele Ferdinand Malý³ z Vídně, autor parku Na Poříčí⁴ či Velkého sadu s rybníkem a vodopádem u pomníku císaře Františka Josefa.⁵ V Praze strávil pouze čtyři roky v letech 1874–1878, a poté se vrátil do Vídně. Nejvíce mu vadilo, že neměl k ruce vyškolené odborníky, což se projevilo po jeho odchodu, kdy se funkce ujal protěžovaný Josef Mareš. Zastával stanovisko městské rady pouze udržovat to, co Malý vykonal, a v žádném případě nezakládat nové parky. Teprve když došlo k odchodu stávající rady a nástupu nové, byl Mareš odvolán. Nakonec se rozhodlo, že Praha musí mít zahradníka, který skutečně odborně povede pražské sady a bude je dále rozvíjet. Na Marešovo místo nastoupil temperamentní František Thomayer, který se v roce 1884 po úspěšném působení v cizině vrátil do Čech a přijal místo městského zahradníka v královském hlavním městě Praze, které mu zajistil jeho bratr MUDr. Josef Thomayer. V této funkci založil a upravil celou řadu parků. „Uplatňoval všude tehdy moderní přírodní sloh, on první zaváděl upotřebení peren v sadech a zahradách a mistrem byl v úpravě mosaikových kobercových skupin, z nichž s oblibou kombinoval a používal vzory z národního vyšívání.“⁶

Za jeho působení měly pražské parky světovou pověst. Zahradnické výstavnictví, jehož byl

1

tvůrcem, bylo na tehdejší poměry vrcholem dokonalosti. Například v rámci své projekční činnosti předložil městské radě na konci roku 1884 základní rekonstrukci Karlova náměstí (obr. 1). Dále zasáhl do dokončovacích úprav Velkého městského sadu, dnes Vrchlického sadů, vypracoval rekonstrukční plán Malého městského parku na Poříčí, dnes Švermových sadů. V roce 1884 provedl rekonstrukci severní části ostrova Žofín a během let 1887–1889 upravil dolní část Letenských sadů zhruba do dnešní podoby. Nicméně i přes tyto úspěchy na

■ Poznámky

1 Josef Fiala (1817–1884), od roku 1845 ředitelem zahrady České společnosti pro zvelebování zahradnictví v Praze.

2 Letenské sady, tehdy pustý pozemek ve svahu, zalesnil a opatřil cestami v roce 1866 Spolek zalesňovací a odevzdal je pražské obci, jež sady převzala do svého majetku.

Obr. 1. Realizace Karlova náměstí podle Thomayerova návrhu po roce 1884. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 205 154.

3 Ferdinand Malý (1827–1914) získal praxi v lobkovické zahradě na Velkém Chlumu a v Kinského zahradě na Smíchově. Později si odborné znalosti rozšířil v Rotschildových zahradách v Boulogne sur Mer, dále v zahradách královny Viktorie v Battersea, u Napoleona III. ve Versailles a nakonec v Rotschildových zahradách v La Ferrière. Po čtyřletém působení v Praze (1874–1878) odešel do Vídně a zde se stal vedoucím městských sadů. Nakonec odešel z Vídně do Brna, kde v roce 1891 založil Spolek zahradníků pro Moravu a Slezsko, jehož byl prvním předsedou. V Brně působil až do své smrti jako ředitel městských sadů.

4 Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen Archiv NZM), Sběrka map a plánů (dále jen SMP), inv. č. 56/V/Z45.

5 Archiv NZM, SMP, inv. č. 223/V/Z/132.

6 Josef Vaněk, František Thomayer – sedmdesátníkem, *Zahrada XX*, 1926, č. 12, s. 177.

jaře roku 1894 dobrovolně odešel z pozice městského zahradníka. „A tak velké projekty zůstaly ještě nerozřešeny, ač byly Thomayerem projektovány. Na příklad pokračování úpravy sadů na Letné. Thomayer odešel, zanechav sady jím provedené a řízené ve veškeré nádheře. Ale pokračování v přeměně nebo v novém zakládání pohřihu uvázlo, nebo provedení bylo takové, že na první pohled byly zřejmé a nápadný rozdíl asi tak veliké, jako se objevují tehdy, když truhlář a tesař navzájem si konkurují. Kolesa historie sadů pražských opět se zastavila.“⁷

Mezi Thomayerovy žáky, kteří dále vedli pražské sady, patřili Karel Jan Skalák nebo Leopold Batěk,⁸ který místo dobrovolně opustil v roce 1928.

Karel Jan Skalák (1863–1916)

Věnujme však pozornost Karlu Janu Skalákovi, už jen proto, že o této osobnosti nemáme k dispozici mnoho informací. Vystává zde otázka, zda lze něco dohledat v archivních pramenech. V našem případě se nejdříve nabízí možnost nahlédnout do záznamů v matrikách narozených, oddaných a zemřelých, archivního fondu evidence obyvatelstva, Policejního ředitelství Praha a fondu Magistrátu hlavního města Prahy. Z těchto archivních pramenů je možné zjistit, že Karel Jan Skalák se narodil 15. května 1863 v Bechyni (obr. 2). Jeho otec, Antonín Skalák, byl truhlářským mistrem a jeho matka, Kateřina Skaláková, rozená Žáková,⁹ byla v domácnosti. V Praze se pravděpodobně objevil už jako vyučený zahradník v roce 1882 ve svých 19 letech a začal pracovat pod vedením vrchního zahradníka hlavního města Prahy Josefa Mareše. Nejdříve se stal zahradním příručím, později vedoucím zahradních příručí v Rajské zahradě (obr. 3). Od roku 1901 je již v archivních dokumentech jmenován jako správce městských sadů¹⁰ a od 11. dubna 1906 mu městská rada udělila VIII. hodnostní třídu už jako ředitele městských sadů.¹¹

Skalák zastával funkci vedoucího příručí v Rajské zahradě, kde i bydlel, za éry věhlasného vrchního zahradníka hlavního města Prahy Františka Thomayera.¹² Pravděpodobně měl s Thomayerem dobrý vztah, což nám může například doložit i Thomayerovo dobrozdání, které zaslal Skalák se svou žádostí o „nošení zbraně jednoho revolveru pro osobní bezpečnost“¹³ na pražské Policejní ředitelství. Z tohoto dobrozdání je možné zjistit, že Skalák pracoval jako vedoucí příručí a byl mu svěřen dozor nad dělníky zaměstnanými v Rajské zahradě: „Doznáváme panu Skalákovi bezúhonné chování a vážné vykonávání svých povinností. Dále dosvědčujeme panu Skalákovi, že bývá často ohrožován propuštěnými dělníky.“¹⁴ Skalák ve své žádosti ještě k této záležitosti dodal, že je jak v zahra-

Obr. 2. Portrét Karla Jana Skaláka (1863–1916). Soukromý archiv Josefa Vaňka, portréty zahradníků.

dě, tak i na ulici ohrožován, a to především večer a v noci.¹⁵

Velmi zajímavé je i zjištění, kdo Skalákovi svědčil 28. října roku 1893 na jeho svatbě s Marií Opatrnou v Jablečném u Drahoňova Újezdu. Prvním svědkem byl Julius Krýsa,¹⁶ dále se jako svědek objevuje Václav Wünsch, vrchní zahradník.¹⁷ V souvislosti s prvním jmenovaným zaznamenáváme v roce 1894 velký spor s Thomayerem a obcí hlavního města Prahy. Proti Thomayerovi byl veden boj z řad projektantů a zakladatelů zahrad, kteří mu záviděli schopnosti, úspěchy i finanční výsledky. Posílali udání, že soukromé práce provádí na úkor služebních povinností, což bylo v rozporu s Instrukcí pro městského zahradníka královského hlavního města Prahy. Thomayer byl znechucen, neboť hlavní osnovatel intrik byl jeho kolega a dlouholetý přítel Julius Krýsa, jenž měl tehdy v Praze soukromou projekční kancelář.¹⁸

Skalák funkci ředitele městských sadů královského hlavního města vykonával až do své smrti. Zemřel 7. prosince roku 1916 v 53 letech v Praze v Rajské zahradě. Pohřeb se konal o dva dny později, 9. prosince, v chrámu sv. Prokopa v Praze-Žižkově. Na schodišti chrámu a u bohatě ozdobeného katafalku stáli čestnou stráž zahradníci a hlídači městských sadů, kteří nesli věnce v pohřebním průvodu na Olšanský hřbitov, kde byl Karel Jan Skalák uložen do rodinné hrobky. Ze zahradnických kruhů se pohřbu podle dochovaných archivních pramenů zúčastnili Josef Batěk, zástupci spolku „Flora“, Martin Fulín, Václav Mašek, Josef Roudenský, Josef Mazánek a další.

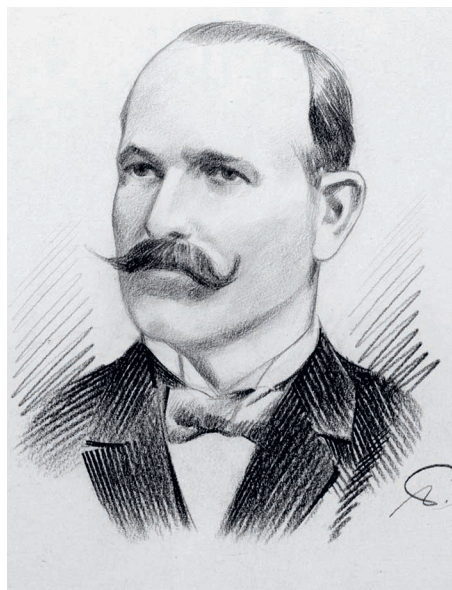
Blíže informace o Skalákově životě a průběhu jeho zahradnického vzdělání bohužel nebyly dosud nalezeny, nicméně máme k dispozici archivní prameny, ze kterých je možné alespoň částečně vysledovat, co všechno musel ve své funkci řešit.

Péče o pražské městské sady

Skalák se se svými spolupracovníky staral celkem o 89,5 ha pozemků. Konkrétní přehled sadů, o které se jednalo, uvádí následující tabulka č. 1.

K tomu se do péče městských sadů zahrnovaly i stromy a stromořadí v pražských ulicích a při silnicích v délce 56,787 km.¹⁹

Skalák se řídil Instrukcí pro městského zahradníka královského hlavního města Prahy a mezi jeho základní povinnosti patřilo pečovat o veškeré sady, zahrady a stromořadí, které byly majetkem pražské obce nebo se nacházely v její správě. V neposlední řadě vykonával vrchní dozor nad obecními hřbitovy.²⁰

2

■ Poznámky

7 Feuilleton. Fiala – Lampl – Malý – Mareš – Thomayer, *České zahradnické listy* XIV, 1917, č. 16, s. 114–115.

8 Leopold Batěk (1869–1928), blíže Šárka Steinová – Roman Zámečník – Stanislava Ottomanská, *Zahradní umění první Československé republiky a její zahradníci*, Praha 2017, s. 272–274.

9 Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), f. matriky, Drahoňův Újezd 22 (Jablečno), matrika oddaných 1841–1911, fol. 27.

10 Archiv hlavního města Prahy (dále jen AHMP), f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, březen, 18., správce městských sadů předložil městské radě seznam potřebných stromů a křovin.

11 Národní archiv (dále jen NA), f. Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), poř. č. 6, krabice 278, 1863, Skalák, Karel.

12 František Thomayer (1856–1938), zahradní architekt, viz Šárka Steinová, *František Thomayer – život a dílo zahradního architekta*, Praha 2008, s. 103.

13 NA, f. Policejní ředitelství Praha I – všeobecná registratura 1891–1895, kart. 3990, sign. S 109/7 Skalák, 1889, březen, 18., žádost Karla Skaláka.

14 NA, f. Policejní ředitelství Praha I – všeobecná registratura 1891–1895, kart. 3990, sign. S 109/7 Skalák, 1889, březen, 16., dobrozdání František Thomayer.

15 NA, f. Policejní ředitelství Praha I – všeobecná registratura 1891–1895, kart. 3990, sign. S 109/7 Skalák, 1889, březen, 18., žádost Karla Skaláka.

16 Julius Krýsa (1868 – nedohledáno), viz Steinová – Zámečník – Ottomanská (pozn. 8), s. 284.

17 SOA Plzeň, f. matriky, Drahoňův Újezd 22 (Jablečno), matrika oddaných 1841–1911, fol. 27.

18 Viz Steinová (pozn. 12).

19 AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I. 1911–1920, hlavní spisovna, odd. B, sign. B 73/1-407, kart. 283, 1912, leden, 20., výměra pražských sadů.

20 Archiv NZM, osobní fond František Thomayer, instrukce pro městského zahradníka královského hlavního města Prahy.

Tabulka č. 1

Veřejné sady v Praze	Výměra v m ²
Staré Město	
Sad na Františkově nábřeží	3 488,7
Sad před Křižovníky (tj. klášterem křižovníků)	782,3
Ostrov pod Křižovníky	416,9
Nábřeží u Rudolfiny	9 183,6
Sad na náměstí před Rudolfinem	1 898,5
Sad před školou na Janském nábřeží	484,1
Střelecký ostrov	20 288,0
	36 542,1
Nové Město	
Sad u sv. Klimenta	451,7
Sad u sv. Petra	453,0
Sad u městského muzea Na Poříčí	9 324,6
Velký městský sad	83 109,4
Sad Čelakovského	11 246,5
Sad u budovy zemského muzea	4 071,4
Sad na náměstí Komenského	940,1
Sad na náměstí Fügnerově	1 969,7
Sad před Karlovem	3 108,0
Sad u sv. Apolináře	495,4
Sad na Karlově náměstí	47 030,5
Sad u sv. Vojtěcha (na poz. zádušním)	874,4
Sad u sv. Jindřicha (na poz. zádušním)	3 639,8
Sad na Jungmannově náměstí (u pomníku)	70,6
Sad na Žofíně	13 071,3
	179 856,4

Malá Strana	
Sady na Nebozízkou	76 582,9
Sad na Petříně	22 381,3
Sad před kostelem Panny Marie Vítězné	178,0
Odkolkova zahrada	2 729,7
Sad v Sněmovní ulici	182,8
Sad v ulici Lužické	727,8
Sad na ostrově Kampě	574,3
	103 356,8
Hradčany	
Chotkovy sady	38 896,7
Sad na Hradčanském náměstí	3 388,7
Sad před Černínskými kasárnami na Loretánském (ulice)	1 099,6
	43 385,0
Vyšehrad	
Sad na vyšehradské stráni	5 177,9
Holešovice-Bubny	
Sady na Letné	172 203,7
Sad u bašty XIX	19 856,0
Sad mezi třídami Belcrediho, Rudolfovou a Ověneckou ulicí	3 021,2
Sad na ostrově Štvanici	120 516,0
	315 596,9
Libeň	
Sad při zámku v Libni bez uzavřených zahrad	42 359,0
Zahrada Kinského (společná s obcí Smíchovskou v Praze III)	168 936,0
Celkem	895 210,1

Městský zahradník byl de facto obecním úředníkem, z čehož vyplývalo, že se na něho vztahoval disciplinární řád, který byl platný pro obecní a magistrátní úředníky. Byl podřízen přímo městskému hospodářskému úřadu. Co se týkalo zahradních projektů na úpravu stávajících nebo zakládání nových sadů a staveb skleníků, byl podřízen také městskému stavebnímu úřadu a zároveň i dozorcí městské radě pro sady. Pokud čas od času došlo k názorové rozepři mezi dozorcí radou a stavebním úřadem, podala se písemná zpráva městské hospodářské radě, která měla rozhodnout. Naopak pro udržování městských sadů byla městskou radou ustanovena tzv. sadová komise, které se předkládaly návrhy na úpravu sadů, roční rozpočty a rozpočty na mimořádné výdaje a dále měla dozorovat všechny práce, které předtím schválila městská hospodářská rada. Každé pondělí musel Skalák docházet do hospodářského úřadu a předkládal zde veškeré výdaje k proplacení. Nové sady nebo stromořadí mohl zakládat pouze v případě, že k tomu městská rada vydala kladné stanovisko. S tím souviselo i nařízení, že městský zahradník nesmí provádět žádné radikální změny, pouze po řádném projednání v radě a sadové komisi.

Podle výše zmíněné Instrukce měl plánovat veškeré práce v obvyklých ročních obdobích, nahrazovat uschlé a jinak poškozené stromy a keře novými jedinci, udržovat hlavní a vedlejší cesty dosypáváním písku, kropením a odstraňováním sněhu a náledí. Dále měl vysazovat květinové záhony a starat se o trávníky, stromy a křoviny. Období přelomu konce 19. a počátku 20. století je charakteristické používáním bohatých květinových prvků. Květinové skupiny byly

každoročně obnovovány a byly zakládány především z letniček okrasných květem či listem a cibulovin. Velmi náročným se stalo vytyčování výsadeb. Dobové návrhy osazovacích detailů výsadeb obsažené ve vzornících byly často založeny na konstrukci různých mnohoúhelníků a osově souměrných obrazců, které se vytyčovaly za použití jednoduchých nástrojů, jako například motouzu či dřevěného kolíku. Pro složitější vzory museli dokonce vytvořit šablony, které se uchovávaly pro další roky. Bylo tomu tak nejen s ohledem na náročnost přípravy šablon, ale i s ohledem na celkové zajištění výsadeb.²¹ Využívalo se také trvalek, což bylo obecně chápáno jako opatření směřující ke snížení nákladů. Pro správné používání trvalek však bylo nutné znát jejich nároky na stanoviště, a zvláště pak se vyznat ve značném množství odrůd. Co se týkalo trávníků, využívala se technologie vřetenových sekaček a podle archivních dokumentů se dělníci řídili jakousi směrnicí, jak postupovat při údržbě trávníků. Ta obsahovala detaily týkající se intervalu sekání, optimální denní doby sekání, péče o trávník, jeho hnojení apod.

Zároveň Skalák zabezpečoval fungování zásobní zahrady (Rajská zahrada), která vykazovala výměru 8 ha a k níž náleželo ještě 14 velkých skleníků s ústředním vodním topením a 784 pařeništních oken. Nicméně mimo plochu, která sloužila k pěstování květinových kultur, se nacházela v zahradě i botanická zahrada (obr. 4) o výměře 4,5 ha sloužící obecním a měšťanským školám, jejíž kompozici navrhl sám Skalák už v roce 1899.

Ročně bylo v zásobní zahradě vypěstováno přibližně půl milionu kusů květinových sazenic,

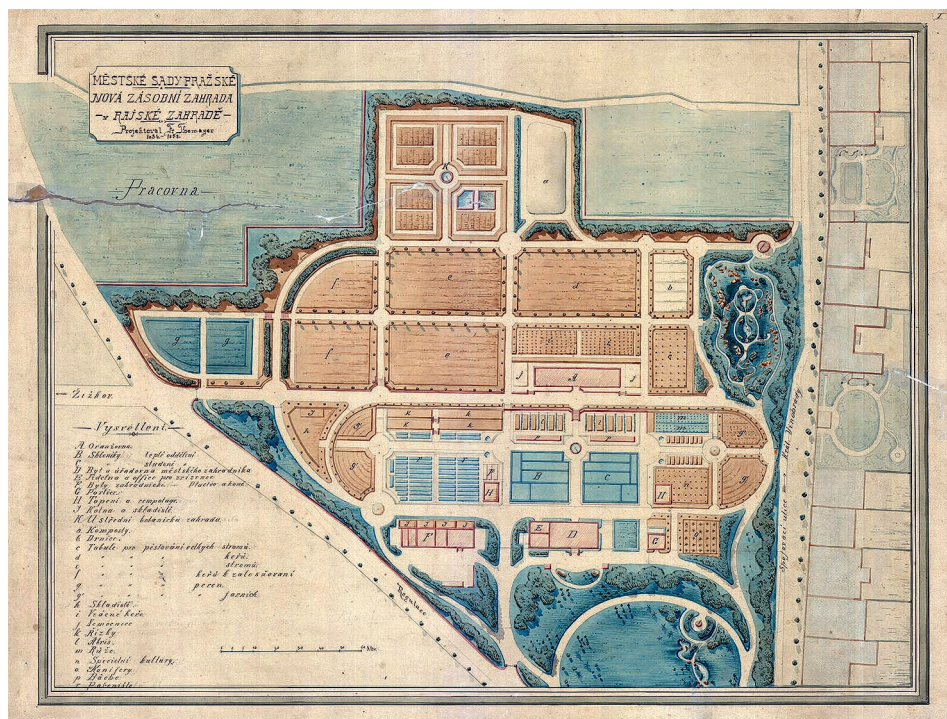
kteří se vysazovaly na partery či květinové záhony o celkové výměře 3,9 ha. Kromě sadů měl Skalák na starosti 4 pavilony, 15 kiosků a veškerý mobiliář, například 1 011 laviček od firmy Gottwald. Přívod vody byl zaveden do každého pražského sadu bez kontroly spotřeby, kromě zásobní zahrady, kde se stanovila průměrná roční spotřeba až na 9 000 m³. Za Skalákova působení také došlo k zavedení elektrického proudu v Rajské zahradě, čemuž předcházelo zdoluhavé jednání, které vyvrcholilo naplánovanou návštěvou členů sadové komise. Ti konstatovali následující: „*Když zde byly kůlny, dílny, skleníky, jakož i topeniště skleníků prohlédnuty, uznáno jednomyslně, že dosavadní způsob osvětlovací petrolejem nejen na-prosto nedostačuje, nýbrž i vzhledem k tomu, že dílny a kůlny vesměs ze dříví jsou, že při práci v době zimní i značné nebezpečí možnosti požáru hrozí a usneseno obnoviti zpětně návrh, aby do dílen, topení některých skleníků, kde se v zimě pracuje, pak do bytů, zavedeno bylo elektrické osvětlení na základě dřívějších rozpočtů, aby na osvětlení ta příslušná částka byla pojata do průchozího rozpočtu na rok 1902, po případě mohlo by ještě letošního roku z přebytků pořízeno býti.*“²² (obr. 5)

Nicméně bylo přirozené, že zásobní zahrada nebyla schopná vypěstovat dostatečné množ-

■ Poznámky

21 Václav Neuman, Užívání šablony pro kobercové skupiny, *České zahradnické listy* V, 1908, č. 21, s. 235.

22 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, prohlídka pražských městských sadů sádovou komisí.

Obr. 3. Městské sady pražské, Rajská zahrada na Žižkově (1884–1888). Archiv NZM, SMP, inv. č. 52/VIZ 41.

ské radě navrhli, aby se snažila zřídit pro každou městskou čtvrť vhodné místo pro dětské hřiště, které by bylo zatravněné, s omezeným přístupem dospělých osob.³³ Nakonec od dalšího jednání bylo upuštěno do té doby, dokud někteří z navrhovatelů nenavrhnou, kde přesně by se taková hřiště měla zřídit. Pokud můžeme zhodnotit celkový stav, dala se tehdy dětská hřiště využívat na Karlově náměstí, v Čelakovského sadu, ve Velkém sadu, v sadu Na Poříčí, na Františkově nábřeží, u Rudolfinu, na Letné, na Nebozízku a Petříně, také na Hradčanech na fortifikačních pozemcích a na Malé Straně v Lužické a ve Všehrdově ulici.

Dalším bodem jednání sadové komise se o několik let později stal povrch dětských hřišť. Někteří doporučovali opatřit hřiště drnem, a ne pískem, který tvořil bláto a prach. Druzí obhajovali travníková hřiště, anebo vyjadřovali názor, že ani to není dobrá varianta. Nakonec se přidala třetí skupina, která ke všemu začala prosazovat, „aby hřiště byla hojně stromovým osázena“.³⁴

Druhý případ týkající se emailových tabulek souvisel s dekretem magistrátu ze 7. května

3

ství květin a mnohdy nedisponovala zajímavými novinkami, a proto se dal tento rostlinný materiál objednat. Už za Thomayerova působení byl zaveden systém, jakým způsobem žádat každý rok o zajištění dodání stromů a křovin pro pražské sady. Ředitel tak musel sestavit podrobný seznam, který předložil městské radě. Na základě tohoto seznamu rada vyzvala některé známé obchodní firmy, aby podaly nabídky. Došlé nabídky potom byly předány do rukou předsedy sadové komise, který po pečlivém uvážení vyhotovil návrh, na zakoupení rostlinného materiálu.²³ Je však důležité zdůraznit, že zde nerozhodovala nejnižší cena, ale jakost nabízeného sortimentu. Často se stávalo, že správce musel navštívit příslušné firmy a prohlédnout nabízené rostliny, zda by vyhovovaly. V roce 1902 tak městská rada vyzvala na základě Skalákova seznamu firmu V. Maška, obchodní zahradnictví v Turnově, J. Mazánka, obchodní zahradnictví v Soudné u Jičína, a V. Vacka, majitele školek u Chlumce nad Cidlinou. Nakonec byl objednán u Maška materiál za 985 K, u Mazánka za 600 K a u Vacka za 236 K.²⁴ Květinová semena Skalák objednával prostřednictvím předsedy sadové komise u firmy Ch. Molin v Lyonu,²⁵ firmy Arnošta Benary v Erfurtu²⁶ a firmy Haag Schmidt.²⁷ Nenakupoval se jen rostlinný materiál, ale i květináče, a to u Josefa Dvořáka, hrnčáře v Davli, stínovky na skleníky,²⁸ ochranné koše, travní semeno apod.²⁹

K další Skalákově povinnosti patřilo po dodání sadařských a zahradnických potřeb zapisovat do zvláštní knihy přijatých věcí, od koho byly dané položky koupeny a kde a kdy byly

použity. Veškeré cenné rostliny a trvalky, které se nacházely jak v zásobní zahradě, tak v sadech, musel zapisovat do katalogu. Zároveň v opisu tento katalog předkládal městskému hospodářskému úřadu a v prosinci ještě dokládal výkaz přírůstků a úbytků rostlin.

Mezi položkami čas od času také nacházíme výrobu emailových tabulek. Zde se nabízí otázka, na co tabulky upozorňovaly, či spíše co zakazovaly. V archivních dokumentech zaznamenáváme hned tři zajímavé příklady. První se týkal dětí, protože ty měly zakázáno si hrát na cestách v sadech. Skalák absolutně nepřipouštěl možnost jakékoliv hry dětí na cestách, protože by tak mohly ohrožovat a obtěžovat ostatní návštěvníky sadu „pobíháním nebo jich sezením po cestách a hrabáním písku, nýbrž i prachem, který by se ve značné míře rozvířil“.³⁰ Další důležitý důvod byl ten, že děti rozhrabáváním písku na cestách tvořily dolky, které se tak mohly stát ohrožující pro bezpečnou chůzi.³¹

Stejný problém také řešil Leopold Batěk na Královských Vinohradech. V *Českých zahradnických listech* vyjádřil svůj názor velmi jasně, když konstatoval, že mezi největšího škůdce sadů patří člověk. Jako příklad uvedl příběh o dámě sedící s přítelkyní na lavičce. Jejich děti se bavily tím, že „lopatkou vyhrabují dolík v cestě a ukládají písek a konečně i štěr do kbelíčků a když jest plný, vyprazdňují jej do trávniku. Následek toho jest poškozování cest, zničení žacíh strojů a s tím spojená značná škoda“.³²

S dětmi souvisí i upozornění některých městských radních, že Nové Město pražské nedisponuje dostatkem dětských hřišť. Ti měst-

■ Poznámky

23 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, listopad, 12., postup při ofertním řízení.

24 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1902, březen, 10., nákup rostlin do sadů.

25 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1903, leden, 20., nákup květinových semen; 1904, leden, 22., nákup květinových semen.

26 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1903, únor, 6., nákup květinových semen.

27 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1903, leden, 29., nákup květinových semen.

28 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1906, leden, 23., seznam stromů, křovin a ostatních věcí.

29 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1908, leden, 11., seznam potřebných stromů, křovin, travního semene, hrnců a ochranných košů.

30 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1902, říjen, 2., zákaz hry dětí na cestách v sadech.

31 Ibidem.

32 Leopold Batěk, O úpravě veřejných sadů, silnic a strání a o výzdobě oken a domů, *České zahradnické listy* VII, 1911, č. 7, s. 76–78.

33 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1904, červen, 10., návrh městských radních, dětská hřiště.

34 AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1910, leden, 28., dětská hřiště.

Obr. 4. Návrh na založení ústřední botanické zahrady škol královského hlavního města Prahy, 1899, Karel Jan Skalák. Soukromá sbírka Šárky Steinové.

Obr. 5. Pohled do jednoho ze skleníků v zásobní zahradě (Rajská zahrada), počátek 20. století. Archiv NZM, osobní fond František Thomayer.

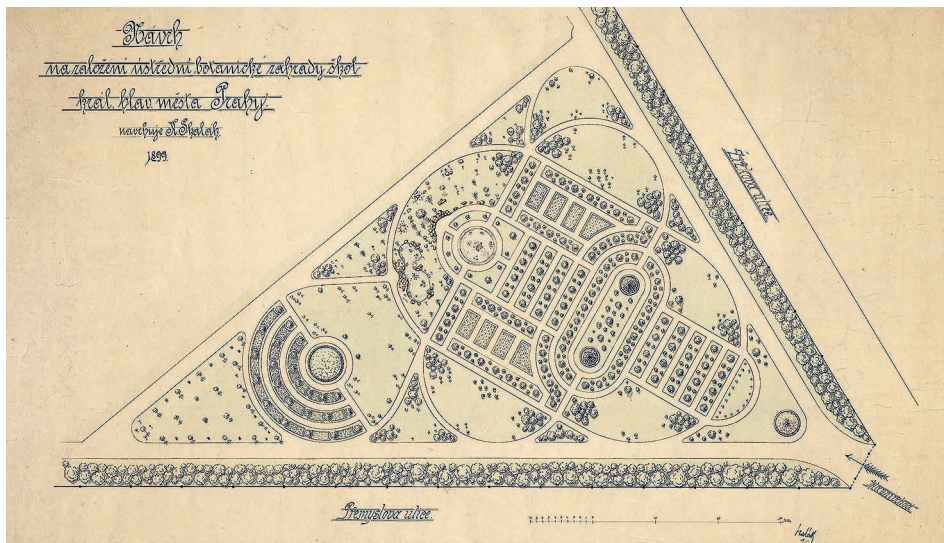
1904, kterým se zakazovalo ze zdravotních důvodů vláčení šatů v městských sadech. Tyto tabulky byly vyvěšeny na rozích pražských ulic.³⁵

Docházelo ale i k drobným prohřeškům, trháni květů³⁶ anebo nedodržování platné městské vyhlášky z roku 1888, která se týkala zachování čistoty v ulicích a na náměstích. V roce 1910 tak bylo dalšími emailovými tabulkami upozorňováno na zákaz odhazování papírů a různých odpadků od zeleniny a ovoce (pecek, slupek, pomerančové kůry apod.) ve veřejných sadech. Prohřešek se mohl trestat pokutou v rozmezí od 2 do 200 K, nebo dokonce vězením od 6 hodin do 20 dnů.³⁷

Zároveň měl Skalák také na starosti provozování toalet umístěných v pražských sadech. Čas od času byl upozorňován, že jejich stav nevyhovuje ze „zdravotních i mravních důvodů“,³⁸ a proto se snažil vždy celou situaci operativně vyřešit. K takovému problému podle dochovaných archivních pramenů docházelo velmi často například v sadech Na Poříčí, kde nakonec Skalák navrhl městské radě, „aby záchodek tento svěřen byl jako v jiných sadech ku stálému ošetřování ženě za měsíční odměnu 6 K“.³⁹

Řešil i problémy týkající se nájemníků, kteří v sadech provozovali své stánky s občerstvením či restaurace apod. Například v Letenských sadech musel v roce 1907 prošetřit udání na provozovatele Hanavského pavilonu V. Brože, který dostal již několik napomenutí od hlídače za pobíhání svého psa po sadech. Nakonec se musel dostavit před ředitele městských sadů, vysvětlit celou záležitost a slíbit, že bude psa řádně uvazovat. Pokud by tak neučinil, hrozila mu velká pokuta a neprodlení nájemní smlouvy.⁴⁰

Dalším problémem byly kočky, které poškozovaly cesty a porosty a napadaly ptactvo v městských sadech. Skalák problém řešil umístěním 54 lapáků pro jejich odchyt.⁴¹ Výsledek akce na sebe nenechal dlouho čekat. Během roku 1906 bylo odchyceno celkem 161 koček.⁴² I přesto však musel čas od času řešit podobný problém a reagovat tak na stížnosti Pražanů a členů městské rady. Například v roce 1908 navrhoval radní JUDr. Pík, „aby v sadech na Letné usilovnějším způsobem pečováno bylo o vyhubení koček, které se tam velkou měrou ku škodě ptactva rozmnožily“.⁴³

4

5

Ptactvu byla v pražských sadech věnována také velká pozornost. V roce 1901 tak můžeme zaznamenat jednání o tom, že ptactvo v pražských sadech trpí nedostatkem vody. Situace byla nakonec vyřešena tak, že v sadech byly postupně umístovány cementové mísy, do nichž byla v případě sucha dodávána voda.⁴⁴ Nicméně v *Národní politice* se v roce 1915 objevil článek, který barvitě popisoval osud ptactva v pražských sadech: „Ptactvo užitečné mívá bohužel velmi často krutý zápas existenční, neboť kromě opeřených dravců jsou rozvoji jeho velice nebezpečny potulné kočky. Tito škůdcové neměli by se nikde trpěti a zvláště ne v zahra-

vedena na policejní okrsek kvůli utržené květině v Letenských sadech.

³⁷ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1996, 1910, červen, 7., výtah z vyhlášky z roku 1888, číslo 165538.

³⁸ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, prohlídka pražských městských sadů sádovou komisí.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1907, říjen, 23., stížnost na V. Brože.

⁴¹ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1907, květen, 4., umístění lapáků pro odchyt koček.

⁴² AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1906, přehled odchycených koček v městských sadech pražských za rok 1906.

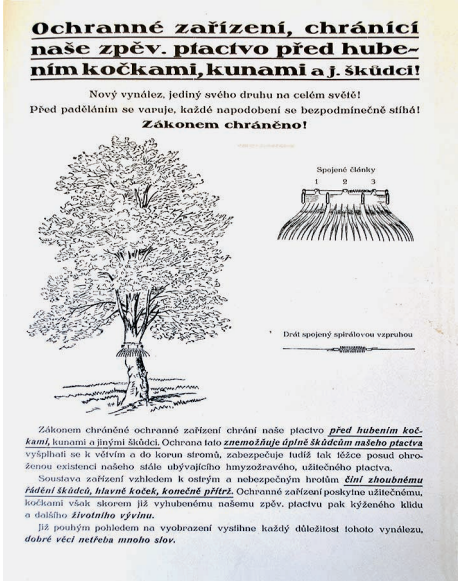
⁴³ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. B1998, 1908, září, 29., návrh radního JUDr. Píka.

⁴⁴ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, červen, 22., ptactvo trpící nedostatkem vody.

■ Poznámky

³⁵ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1996, 1904, květen, 20., vláčení šatů ve veřejných sadech.

³⁶ AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1902, květen, 22., Barbora Bartáčková byla před-

6

dách! Co tu zničí mládat i starých pěvců, nelze ani popsati. Neméně ničí ptactvo číhaři a zpusťlá mládež, která střelením z praků aj. jest i člověku nebezpečna. Ornitologická společnost vyžívá proto veškeré milovníky přírody, aby v zájmu všeobecného blaha věnovali pozornost užitečnému ptactvu a jej před veškerými nepřáteli hlavně v době hnízdění co nejintenzivněji chránili.⁴⁵ O den dříve pak zaslal autor článek, Alfréd Bandy, městské radě nabídku na jím nově vynalezené zařízení, které mělo sloužit k ochraně ptactva proti kočkám, kunám a dalším škůdcům. Po krátké diskusi sadová komise na Skalákovu doporučení vynález koupila a nechala instalovat v pražských sadech (obr. 6).⁴⁶

Dále Skalák nesměl podle Instrukce pěstovat pro svou vlastní potřebu stromky, rostliny ani květiny a dále zřizovat soukromým osobám zahrady. Dřevo ze suchých stromů, větví či křovin se mělo vždy dopravit do zásobní zahrady a zde využít pro vytápění skleníků. V tomto směru však musel Skalák čas od času řešit stížnosti na své podřízení. Velmi často se takových záležitostí ujímal Zalesňovací a okrašlovací spolek pro Prahu a okolí, který se například dotazoval, zda je pravda, „že obecní dělníci v Městských sadech navrtávají na jaře stromy, buď aby nachytali mízy, nebo aby stromy uschnoucí sloužily jim za palivo. Snad dalo by se tomuto nešvaru odpomoci tím, že suché stromové darovalo by se k potřebě chudých a nikoliv městských zahradních zřízenců“.⁴⁷ Skalák odpověděl, že jemu ani jeho vedoucím pracovníkům o tom není nic známo.⁴⁸

Pokud docházelo během různých prací a staveb k nutnosti odstranit stromy či keře, musel být Skalák vždy přítomen, aby celou situaci posoudil, a pokud to šlo, zařídil přesazení stromů na jiné místo. V tom případě musel na kon-

ci každého roku zhotovit seznam uhynulých či přesazených stromů a keřů, který předával městskému hospodářskému úřadu.⁴⁹

Co se týkalo personálního zastoupení, městská hospodářská rada schvalovala každý rok počet zahradníků, dělníků a hlídačů v městských sadech. Přijímat a propouštět a stanovovat mzdu měl Skalák v souladu se schváleným rozpočtem a po vyznění příslušného inspektora. Personálu byla vyplácena týdenní mzda s možností čtrnáctidenní výpovědní lhůty. Před přijetím museli pracovníci ještě absolvovat lékařskou prohlídku. „Při přijímání nových zahradnických pomocníků a hlídačů v sadech městských má se k tomu zvláště přihlížeti, aby to byli lidé zachovalí, pilní, pořádní, pracovití a v každém ohledu spolehliví, neboť jejich povinností jest zvláště o to pečovat, aby práce jim přikázána řádně a v čas vykonána byla.“⁵⁰ Jako městský zahradník mohl přijímat a propouštět dělníky sám.

Skalák měl konkrétně k dispozici zhruba 25 odborných zahradníků, z nichž starší vedoucí zahradníci pobírali týdenní plat v rozmezí od 24 do 34 K, s možností využívat naturální byt. Naturální byty se nacházely v zásobní zahradě. Pokud byt neměli k dispozici, dostávali týdně ještě o 5 K více. K tomu také získali 300 kg koksů nebo uhlí a 3 m³ měkkého dřeva. Mladším zahradníkům byl vyplácen týdenní plat v rozmezí od 20 do 24 K a měli možnost využívat společný byt či spíše ubytovnu v zásobní zahradě. Pokud místo na ubytovně z kapacitních důvodů nezískali, pobírali ještě k platu o 4 K více.

Kromě zahradníků pracovalo v pražských sadech během zimního období 60 stálých dělníků s denním platem od 2,60 K do 2,90 K, k tomu ještě 30 až 100 sezónních dělníků v zimních měsících za denní plat od 2 K do

Obr. 6. Reklama na ochranné zařízení a ptačí budky. AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B 73/1-407, kart. 278.

2,20 K. Během letních měsíců se ale počet sezónních pracovníků zvyšoval na 110, s možným denním výdělkem od 2,60 K do 2,90 K. Stále také platilo usnesení městské rady o zaměstnávání chudých, kteří v té době především kopali jámy pro stromy, pokračovali v úpravě třetí louky na Nebozízkou a na pozemcích při baště XIX na Letné nebo při úpravě sadu u dětské nemocnice.⁵¹

Skalák také jako městský zahradník zodpovídal za jemu předané sadařské nářadí, které bylo vedeno v hlavním inventárním seznamu. Měl dohlížet na jeho udržování a byl zodpovědný za všechny škody. Ve svém příručním inventárním seznamu musel vyznačovat přírůstky a úbytky. Každý rok absolvoval i inspekci, která měla zkontrolovat, v jakém stavu se nářadí nachází. O tom příslušný inspektor vyhotovil protokol a předal jej městskému hospodářskému úřadu. Zároveň žádný z pracovníků sadů nesměl nic opravovat nebo udržovat. Konkrétně se jednalo o natírání lavic, zasklívání oken ve sklenících a pařeníštích, výrobu nebo opravu nábytku, koleček, kárek a jiného nářadí. K tomu se vždy přizval oprávněný řemeslník, se kterým úřad sjednal smlouvu o spolupráci.⁵²

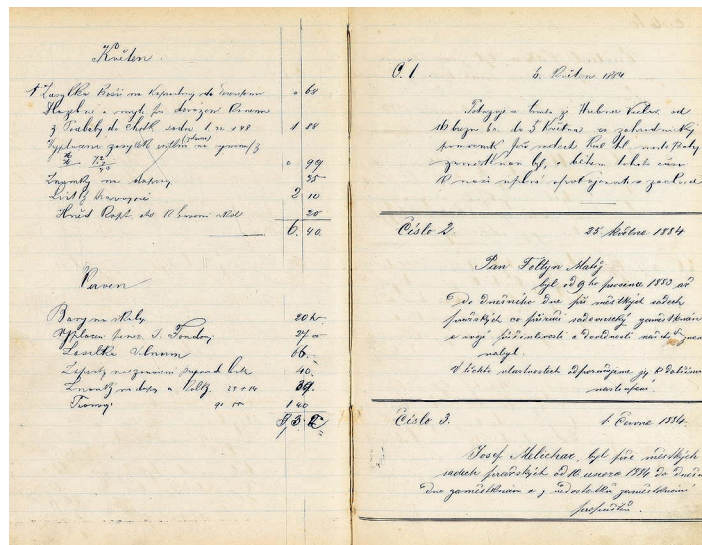
Dále Skalák dohlížel na obecní hřbitovy, na zahrady při Libeňském záměčku a na pravidelnou údržbu sadů založených při holešovické plynárně (obr. 7).

■ Poznámky

- 45** Národní Politika XXXIII, 15. dubna 1915, č. 104.
- 46** AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B 73/1-407, kart. 278, 1915, červenec, 14., nabídka Alfréda Bandyho.
- 47** AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B83, kart. B 1996, 1901–1910, inv. č. Ib B83/1, Zalesňovací a okrašlovací spolek pro Prahu a okolí, 1909, duben, 8., Za odstranění závad v městských sadech.
- 48** AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B83, kart. B 1996, 1901–1910, inv. č. Ib B83/1, 1909, říjen, 29., Odpověď Hospodářského úřadu královského hlavního města Prahy.
- 49** Archiv NZM, osobní fond František Thomayer, instrukce pro městského zahradníka královského hlavního města Prahy.
- 50** Ibidem.
- 51** AHMP, f. Magistrát 1901–1910, sign. B83, kart. 1997, 1901, říjen, 20., zaměstnávání chudých.
- 52** Archiv NZM, osobní fond František Thomayer, instrukce pro městského zahradníka královského hlavního města Prahy.

7

8

Mzdu vypláceli každému dělníkovi jednotlivě za přítomnosti kontrolorů městské účtárny úředníci městského hospodářského úřadu, a to první pracovní den za předcházející týden. Aby sady nebyly bez dozoru, zůstal zde vždy jeden dělník a jeden hlídač. Jejich mzdu úředníci vyplátili vedoucímu zahradníkovi, který jim ji potom předal na základě potvrzení, které odevzdal při příštím výplatním dnu úředníkovi. Při vyplácení mzdy v zásobní zahradě měl být vždy přítomen městský zahradník a na Malé Straně jeho zástupce. Oba dva měli úředníkům sdělit, zda se má jednotlivým pracovníkům něco ze mzdy odečíst, protože řádně nepracovali.⁵³

Existoval zde i systém kontroly, který započal tím, že Skalák odevzdal každému vedoucímu zahradníkovi seznam se jmény pracovníků a malou kapesní paginovanou a úředně ověřenou kontrolní knížku s anilínovým písmem. Vedoucí zahradník pak každé ráno při nástupu do práce přečetl seznam se jmény dělníků a poznamenal si v příslušné kolonce, zda je, nebo není pracovník přítomen. Dále do knížky musel každý den zapsat datum a hodinu, kdy se začalo pracovat, a kolik dělníků se na práci podílelo. Pracovní doba začínala od 15. března do 14. října vždy o šesté hodině a končila v šest hodin večer, od 15. října do 14. března se začalo pracovat o hodinu později a v pět hodin se skončilo. Pokud pracovník onemocněl anebo byl někam vyslán, všechno muselo být pečlivě poznamenáno. Městský zahradník měl podle Instrukce čas od času kontrolovat své podřízené vedoucí zahradníky, zda všechno dodržují a správně zapisují záznamy do přiděleného zápisníku. Zaznamenával si také, kdo, kdy a jak pracoval. Bohužel takový Skalákův zápisník nemáme k dispozici, nicméně představu, jak takové záznamy vypadaly, si můžeme vytvořit za pomoci dochovaného Thomayerova zápisníku (obr. 8).

Fungovala ovšem i tzv. namátková kontrola, řízená městskou účtárnou, která se vztahovala na všechny pracovníky městských sadů. Kontrola se prokazovala pro tyto případy vydanou speciální legitimací.

Poslední Skalákovou povinností bylo kontrolovat všechny své podřízené, zda řádně a pilně pracují a zda hlídači plní všechna nařízení.

Závěr

Více jak půl roku po Skalákově smrti, v červenci roku 1917, se začaly v odborných zahradnických časopisech a v denním tisku objevovat výtky týkající se vzhledu pražských sadů a výzvy k jejich reformě. K celé situaci se vyjádřila i městská rada s vysvětlením, že správa sadů fungovala velmi dobře, nicméně je nutné podotknout, že „tento obor více než jiné trpí vlivem panujících poměrů, právě tak jako v jiných obcích“.⁵⁴ Kritika se například týkala květinových záhonů, které se začaly v sadech radikálně omezovat. „Ani v jediném sadu není například pěknější skupina květinová, přemnohé prostě byly zrušeny, jak to například v Čelakovského sadu křiklavě bije do očí.“⁵⁵ Komise se bránila tím, že květinová výzdoba se nedala dlouhodobě udržet, protože městský zahradník nedisponoval dostatkem pracovních sil. „Zahradníků dříve bývalo 27, nyní toliko asi 12, a to většinou mužů věku již značně pokročilého, počet pomocných sil jest rovněž zredukován, zastává se většinou z žen a výkonnost všech pro nedostatek potravin jest menší.“⁵⁶ Je třeba přihlídnout ke skutečnosti, že od roku 1914 probíhala 1. světová válka a kdo byl schopen, byl odveden na frontu. Další okolností bylo dost nepříznivé počasí, především dlouhotrvající zima, a naopak v létě nesnesitelná vedra a sucha. Téměř při všech výměnách názorů se nakonec poukázalo na to, že když František Thomayer řídil městské sady, „byly na vrcholku svého rozkvětu“.⁵⁷ Dokonce se

Obr. 7. Rozšíření sadu před zámek v Praze-Libni, 1910, Karel Jan Skalák. V horní části je patrná budova záměcku, kontiny a kůlny, součástí sadu byla i socha sv. Jána, pisoir či městská váha. Soukromá sbírka Šárky Steinové.

Obr. 8. Zápisník Františka Thomayera z let 1883–1889. Archiv NZM, osobní fond Františka Thomayera.

objevil názor, že by Thomayer měl být povolán zpět do funkce městského zahradníka, aby vše napravil. Je však třeba si uvědomit, že v době, kdy Thomayer řídil pražské sady, nemusel čelit následkům světového válečného konfliktu.

Studie vznikla na základě podpory při řešení projektu Opomíjená témata krajinářské architektury pro potřeby památkové péče (DG 18P020VV007), který naplňuje specifický cíl 2.1 Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), financovaného Ministerstvem kultury ČR.

■ Poznámky

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B73/1-407, 1911–1920, 1917, červenec, 17., anonym, popis stavu pražských sadů.

⁵⁵ AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B73/1-407, 1911–1920, 1917, Národní politika, 1917, červenec, 17.

⁵⁶ AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B73/1-407, 1911–1920, 1917, červenec, 17., anonym, popis stavu pražských sadů.

⁵⁷ AHMP, f. Magistrát hlavního města Prahy I., hlavní spisovna, odd. B, sign. B73/1-407, 1911–1920, 1917, Národní politika, 1917, červenec, 17.